

ANDRZEJ CZYŻEWSKI*
PIOTR KUŁYK**

Związki rolnictwa z otoczeniem makroekonomicznym w Polsce i Rosji – próba porównania¹

Wstęp

Związki występujące pomiędzy rolnictwem a otoczeniem makroekonomicznym stanowią istotny obszar badań w dziedzinie ekonomii. Rola poszczególnych czynników otoczenia makroekonomicznego podlega przekształceniom wraz z rozwojem gospodarczym, przemianami strukturalnymi dokonującymi się w rolnictwie, a także zmianami funkcji rolnictwa w systemie gospodarczym. Powiązania te są też szczególne ze względu na występowanie systemowych barier w rozwoju rolnictwa: popytowej i dochodowej, co ogranicza możliwości przemian strukturalnych. Brak przenośności zasobu ziemi pomiędzy różnymi zastosowaniami, dysparytet dochodów, a także ograniczone możliwości nabycia ziemi w danej lokalizacji oraz wysokie koszty pokonywania tych ograniczeń nie pozwalają na szybką realokację zasobów w rolnictwie i pogłębiają skutki wynikające ze wspomnianych barier rozwojowych. W konsekwencji bez interwencji państwa niekorzystne zjawiska w rolnictwie ulegają pogłębieniu i prowadzą do utrwalenia różnic strukturalnych i odmiennych procesów dostosowawczych w poszczególnych krajach. Problem ten jest przedmiotem rozważań w niniejszym artykule, w którym poszukujemy odpowiedzi na pytanie, jak warunki makroekonomiczne oddziaływały na wybrane relacje cenowo-dochodowe w rolnictwie Polski i Rosji. Przyjęcie do oceny tych dwóch krajów wynikało z chęci zwrócenia uwagi na odmiennie przemiany w rolnictwie zapoczątkowane transformacją ustrojową, a wynikające z przekształceń w otocze-

---

* Prof. dr hab. Andrzej Czyżewski – Katedra Makroekonomii i Gospodarki Żywnościowej, Uniwersytet w Poznaniu, e-mail: a.czyzewski@ue.poznan.pl

** Dr inż. Piotr Kułyk – Katedra Zarządzania Potencjałem Społecznym Organizacji, Uniwersytet Zielonogórski, e-mail: piotrkulyk@wp.pl

¹ Artykuł został przedstawiony w języku rosyjskim na XXII sesji naukowej ekonomistów RAN i PAN w Moskwie w czerwcu 2012 r. Opracowanie w ramach projektu finansowanego ze środków Narodowego Centrum Nauki przyznanych na podstawie decyzji DEC2011/01/B/HS4/01056.

niu makroekonomicznym. Pomimo występujących różnic zarówno w strukturze własnościowej rolnictwa, jak i okresu rozpoczęcia implementacji mechanizmu rynkowego do gospodarki, a także przyjętej ścieżki przemian oraz tak istotnej z punktu widzenia rolnictwa w Polsce integracji z Unią Europejską stawiamy pytanie, czy było coś wspólnego (uniwersalnego) w przemianach w rolnictwie obu krajów. Stąd w artykule wzięto pod uwagę efekty transformacji ustrojowej, a także odmienną sytuację makroekonomiczną w Polsce i Rosji oraz przekształcenia zachodzące w polityce gospodarczej obejmującej politykę monetarną i fiskalną, a także relacje cenowe i dochodowe w rolnictwie oraz dodatkowo mechanizmy jego finansowego wsparcia.

1. Metoda analizy

Przeprowadzone badanie związków otoczenia makroekonomicznego z przekształceniami w rolnictwie i jego finansowym wsparciem obejmowały długi okres (lata 1994–2010). W ocenie uwzględniono dwa kraje, które przeszły transformację ustrojową, jednak o odmiennej ścieżce przekształceń: Polskę i Rosję. Analizie poddano trzy grupy wskaźników. Pierwszą stanowiły wskaźniki, za pomocą których opisano zmiany otoczenia makroekonomicznego, wyróżnione na podstawie przeprowadzonych wcześniej badań (Czyżewski, Kułyk 2010). Wzięto pod uwagę: tempo wzrostu gospodarczego, standaryzowany deficyt budżetowy (wyrażony jako procent PKB), długoterminową stopę procentową, realny kurs walutowy, *terms of trade*, stopę inflacji. Dla oceny zmian w polityce gospodarczej zastosowano tzw. model wahadła, w którym opcje w polityce gospodarczej są przedstawione jako efekty zmian stopy procentowej i deficytu budżetowego. Za kluczowy parametr polityki monetarnej przyjęto stopę procentową, natomiast dla polityki fiskalnej takim wyznacznikiem był standaryzowany deficyt budżetowy. Względną zmianę stopy procentowej i deficytu budżetowego wyliczono na podstawie formuł przedstawionych we wcześniejszych publikacjach (Czyżewski i in. 2006).

W celu określenia opcji w polityce monetarnej i fiskalnej dokonano standaryzacji zmian stopy procentowej i deficytu budżetowego, poprzez przedstawienie odchyleń od poziomu średniej dla całego badanego okresu, a także przyjęcie określonego współczynnika zmienności, korygującego poziom odchyleń wyrażonego odchyleniem standardowym. Przemienność opcji polityki gospodarczej wynika z występowania cyklu koniunkturalnego i jego wpływu ocenianego w różnych aspektach (m.in. poprzez politykę antycykliczną, instrumentarium w polityce handlowej czy asynchroniczność cykli w badanych krajach). Teoria wyboru publicznego podnosi problem niezależności podejmowanych decyzji od przesłanek ekonomicznych wskazując, iż są one efektem samego mechanizmu podejmowania rozstrzygnięć i relacji między uczestnikami rynku i grupami. W tym rozumieniu nie ma bezpośredniego związku z bieżącą sytuacją i jest to bliższe koncepcji politycznego cyklu koniunkturalnego. W niniejszym badaniu dla oceny zmian w po-

lityce gospodarczej przyjęto także niezależność oceny opcji w polityce gospodarczej, zakładając równocześnie potrzebę występowania równowag cząstkowych w wyróżnionych podokresach, zgodnie z teorią stałego parytetu siły nabywczej pieniądza (efekty polityki monetarnej i fiskalnej przyjęto za równoważące). Kierunek polityki gospodarczej wyznaczono jako średnią arytmetyczną standaryzowanych wskaźników stopy procentowej i deficytu budżetowego w poszczególnych podokresach. Dodatnia wartość wskaźnika stopy procentowej oznacza występowanie restrykcyjnej (pasywnej) polityki monetarnej. Odwrotna sytuacja oznacza opcję ekspansywną w polityce monetarnej. Natomiast kształtowanie się wskaźnika deficytu budżetowego² powyżej zera świadczy o ekspansywności polityki fiskalnej, w przeciwnej sytuacji mamy do czynienia z restrykcyjną polityką fiskalną. Syntetyczną ocenę polityki gospodarczej określono jako wartość wypadkową opcji w polityce fiskalnej i monetarnej. Przyjęto założenie, iż przeciętna faza cyklu koniunkturalnego trwa średnio trzy lata i na tej podstawie podzielono cały badany okres na trzyletnie odcinki dla oceny zmian w polityce gospodarczej (Barczyk, Kowalczyk 1993). Pozwoliło to także wyeliminować wpływ jednorocznych zmian na uzyskiwane wyniki.

Ocenę wpływu finansowego wsparcia rolnictwa oraz zmian zachodzących w otoczeniu makroekonomicznym na rolnictwo przeprowadzono na podstawie dwóch wskaźników: nożyc cen w rolnictwie oraz parytetu dochodów gospodarstw rolnych. Nożyce cenowe w niniejszej analizie to relacja pomiędzy cenami sprzedanej produkcji rolnej, liczonej w cenach producenta, a cenami nabywanych środków produkcji na cele rolnicze. Znaczenie zmian tak zdefiniowanych nożyc cen jest niezwykle istotne dla rolnictwa. Mechanizm rynkowy, ze względu m.in. na niemobilność czynnika ziemi, powoduje bowiem stopniowe „rozwieranie” nożyc cenowych, w wyniku czego następuje odpływ nadwyżki ekonomicznej z rolnictwa do pozarolniczych segmentów gospodarki. W efekcie następuje utrata zdolności gospodarstw rolnych nie tylko do zapewnienia reprodukcji rozszerzonej, lecz także prostej (Woś 2000). Dlatego też tak kształtowana równowaga rynkowa jest często korygowana systemem retransferów finansowych pośrednio przez rynek lub budżet, co pozwala odwrócić wskazaną tendencję. Parytet dochodów jest na ogół obliczany jako relacja między całkowitym osobistym dochodem gospodarstwa rolniczego (domowego, czyli wszystkich osób związanych finansowo z gospodarstwem) z działalności rolniczej i pozarolniczej, po odjęciu amortyzacji, a przeciętnym dochodem rozporządzalnym ogółu gospodarstw domowych. W niniejszym artykule dla zapewnienia porównywalności zastosowano dwa podejścia. W odniesieniu do Polski jest to wielkość dochodów na jednego pełnozatrudnionego w rolnictwie do dochodów uzyskiwanych przez pełnozatrudnionego poza rolnictwem. Dodatkowo wyliczono wskaźnik parytetu będący relacją pomiędzy zarobkami pracowników najemnych w rolnictwie a zarobkami zatrudnionych w przemyśle na postawie standardu zaproponowanego przez ILO (International Labour Organization).

² Należy pamiętać, iż w sytuacji nadwyżki budżetowej występuje znak przeciwny, tak aby wartość ujemna oznaczała redukcję deficytu lub narastanie nadwyżki budżetowej, a dodatnia – zjawisko przeciwne.

Tak wyznaczony parytet odnosi się jedynie do części pracowników zatrudnionych w rolnictwie, niemniej w przypadku Rosji ma on szczególne znaczenie.

Uwzględniono także wpływ zmian zachodzących w polityce rolnej. W warunkach poddania rolnictwa coraz większej presji procesów globalizacji i liberalizacji w zastosowanych miernikach finansowego wsparcia rolnictwa uwzględniono oddzielnie produkty podlegające międzynarodowej wymianie handlowej. Pod uwagę wzięto: NRA (*Nominal Rate of Assistance*), NRA *tradable* i NRA *non-agricultural tradable goods*. Wskaźnik NRA charakteryzuje procentową różnicę między całkowitymi dochodami producentów z jednostki produkcji w cenie rynkowej a dochodami wyrażonymi w cenie światowej danego towaru, mierzonymi w jednej walucie (Anderson, Valenzuela 2008). Wielkość ta została skorygowana o wszelkie subwencje oraz podatki doliczane do ceny producenta, włączając także płatności bezpośrednio. Pozwala to oszacować, jaka część dochodów gospodarstwa rolnego była wypracowywana samodzielnie na rynku, a jaka pochodziła z retransferu od podatników i konsumentów. Za pomocą wskaźnika NRA *tradables* oszacowano wartość finansowego wsparcia produktów rolnych podlegających międzynarodowej wymianie handlowej. Dla porównania wielkości wsparcia produktów rolnych w stosunku do innych produktów zastosowano miernik NRA *non-agricultural tradables goods*, który opisuje wartość finansowego wsparcia dla pozarolniczych produktów podlegających międzynarodowej wymianie handlowej. Metodyka ta, oparta na założeniach równowagi cząstkowej, pozwala na prowadzenie porównań międzynarodowych. Wadą tego typu wskaźników jest przyjmowanie restrykcyjnych założeń mikroekonomicznych obejmujących występowanie: prawa jednej ceny, konkurencji doskonałej, braku efektów zewnętrznych i dóbr publicznych. Takie ujęcie pozwala przypisać występujące różnice w poziomie cen ingerencji państwa, naruszającej jednak równowagę rynkową.

2. Uwarunkowania makroekonomiczne w polityce gospodarczej

Poszukując wyjaśnienia istniejących znacznych dysproporcji w polityce retransferów do rolnictwa (od konsumenta/podatnika do rolnika), można odwołać się do kilku przesłanek (Czyżewski, Mrówczyńska-Kamińska 2011). Jedną z nich koncentruje się wokół teorii wyboru publicznego (Buchanan, Tullock 1962) oraz znaczenia grup interesu (Olson 1965), a także biurokratycznych zachowań (Krueger 1974, Bhagwati 1982). W tych ujęciach polityka gospodarcza, w tym rolna, jest kształtowana przez decyzje podjęte przez różne szczeble administracyjne. To pozwala grupom interesu oddziaływać na polityczne rozstrzygnięcia i przepływ dochodów między różnymi rodzajami aktywności ekonomicznej. Wówczas proces ten można wyjaśnić za pośrednictwem działań lobbingsowych oraz zwiększonej integracji środowisk producentów rolnych. Zmniejszenie udziału rolników w strukturze społecznej zwiększa ich aktywność w obronie własnych interesów. Rozważania skupiają się wówczas wokół procesu kształtowania tej polityki i pro-

cesu podejmowania decyzji. Fulginiti i Shogren (1992) wskazują, iż w społeczeństwach postagrarnych łatwiej jest zmobilizować się i wynagrodzić stosunkowo małą grupę rolników. Nie stanowią oni bowiem znacznego kosztu dla podatników lub konsumentów. Prawdopodobieństwo uzyskania sukcesu poprzez zbiorowe działania poprawia się wraz z jednorodnością grupy, długowiecznością i fizyczną bliskością czy demograficznymi zmianami związanymi z industrializacją (Mazza, Winden 2007, Bennedsen, Feldmann 2006, Swinnen 1994). Przedstawiony kierunek rozważań wskazuje na brak neutralności decydentów rządowych i możliwość oddziaływania na podejmowane rozstrzygnięcia przez rolników. Nie wyjaśnia on jednak istniejących różnic w finansowym wsparciu rolnictwa pomiędzy krajami o zbliżonym poziomie rozwoju gospodarczego i udziale rolników wśród aktywnych ekonomicznie.

Inną przesłanką wyjaśniającą przywołane na wstępie dysproporcje są koszty transakcyjne procesów gospodarczych dokonujących się za pośrednictwem rynku oraz ingerencji państwa. Szeroko jest dyskutowana kwestia ich związków z drenażem rent ekonomicznych z rolnictwa (Czyżewski B. 2010, 2013). Zwraca się wówczas uwagę na mechanizm, za pomocą którego dokonuje się przydział zasobów, i ocenę jego kosztów. Pozwala to także podnieść problem właściwego ukierunkowania wydatków podejmowanych za pośrednictwem budżetu państwa. Można wówczas rozważyć, który z przyjętych mechanizmów podziału jest najbardziej efektywny w realizacji oczekiwanej transakcji. Uwzględnić tu też należy wzrost zainteresowania badaczy podejściem zasobowym, zwracającym uwagę na dobra publiczne oraz negatywne i pozytywne efekty działalności gospodarstw rolnych. Takiego podejścia można doszukiwać się m.in. w pracach Czyżewskiego i Kułyka (2011), Wilkina (2010), Zegara (2012). Również nowa teoria wzrostu, uwzględniająca wymiar ekonomiczny i społeczny trwałości rozwoju, wskazuje na konieczność rozważenia warunków i struktury podziału dochodów (Borys, Fiedor 2008). Chodzi o strukturę wydatków, obejmujących także wydatki państwa na kształtowanie kapitału ludzkiego, tworzenie innowacji, a także zdolność do ich implementacji.

W analizie bodźców oddziałujących na rolnictwo często zwraca się uwagę na znaczenie czynników makroekonomicznych. Shane i Liefert, oszacowując wpływ szoków makroekonomicznych na rolnictwo i politykę rolną, biorą pod uwagę: kurs walutowy, dochody konsumentów oraz stopę procentową (Shane, Liefert 2000). Penson i Gardner natomiast ujmują w swych analizach takie wskaźniki, jak: tempo wzrostu gospodarczego, stopę procentową, stopę inflacji, kurs walutowy (Penson, Gardner 1988). Uwzględniane są też uwarunkowania wynikające z kształtowania polityki gospodarczej, obejmującej politykę fiskalną i monetarną. W takim podejściu uwzględnia się przynajmniej dwa czynniki: stopę procentową oraz deficyt budżetowy (Czyżewski, Kułyk 2010). Za czynnik o kluczowym znaczeniu, zwłaszcza w warunkach globalizacji, uznaje się w wielu badaniach kurs walutowy³. Zwiększenie przepływów finansowych w ujęciu międzynarodowym dowartościowało znaczenie kursu walutowego jako elementu równoważenia ryn-

³ Podkreśla to m.in.: Krueger (1996), Schiff, Valdes (1998).

ków krajowych z rynkiem globalnym. Jednocześnie zróżnicowane mechanizmy kursowe oraz mnogość czynników kształtujących wycenę walut krajowych sprawiają, iż często mamy do czynienia z „przestrzeleniem” kursów walutowych (Lai, Hu, Fan 2005), niedoszacujących albo przeszacujących wielkość retransferów nadwyżki ekonomicznej przepływającej pomiędzy rolnictwem a pozarolniczymi segmentami gospodarki.

Niejednakowo jest postrzegane znaczenie warunków makroekonomicznych w kreowaniu przekształceń w rolnictwie. Andrews i Rausser podkreślają, iż zmiany otoczenia makroekonomicznego stanowią sygnał do zmian w polityce rolnej (Andrews, Rausser 1986). Biorąc pod uwagę inercję w oddziaływaniu polityki rolnej należy oczekiwać, iż stanowią one jedno z istotnych źródeł niedoskonałości polityki rolnej. Powodują bowiem powstanie luki pomiędzy bieżącymi oczekiwaniami społecznymi a stosowanym instrumentarium oddziaływania. Mechanizm oddziaływania może być zarówno pośredni, jak i bezpośredni (Krueger 1996). Rozróżnienie między bezpośrednią i pośrednią polityką pozwala scharakteryzować obszary dostosowań w rolnictwie, a pośrednio także w polityce rolnej. Przez bezpośrednią politykę są rozumiane te działania, które są nakierowane wprost na rolnictwo i obejmują takie instrumenty, jak: podatki płacone przez gospodarstwa rolne, a także opodatkowanie eksportu, subwencje do środków produkcji czy samej produkcji rolnej, mechanizmy kontrolowania cen producenta itd. Pośrednią politykę można zdefiniować jako te działania, które są ukierunkowane na pozarolnicze obszary gospodarki, dotyczą jednak także rolnictwa, a jednym z ich efektów jest zmiana dochodów gospodarstw rolnych.

Proces globalizacji wprowadził nowe spojrzenie na znaczenie warunków makroekonomicznych. Pojawiło się oczekiwanie, iż coraz większego znaczenia będą nabierały przekształcenia zachodzące na poziomie całej gospodarki światowej (Stiglitz 2004). Przyjmując taką tezę, należałoby oczekiwać osłabienia związków pomiędzy krajowymi czynnikami makroekonomicznymi a sytuacją gospodarstw rolnych i związaniami w polityce rolnej oraz coraz większej synchronizacji zmian krajowych warunków makroekonomicznych. Relacje te powinny zostać przeniesione na płaszczyznę ugrupowań integracyjnych czy płaszczyznę globalną. Opracowania z lat 70. i 80. XX w. podkreślały, iż mimo wzrostu znaczenia międzynarodowej wymiany handlowej, to impulsy krajowe rozstrzygały o zachodzących przekształceniach w polityce gospodarczej, w tym rolnej (Penson, Gardner 1988; Johnson 1986; Rausser i in. 1986; Chambers, Just 1977).

W warunkach globalizacji przepływów czynników wytwórczych szczególnego znaczenia nabiera asymetria informacji, powodująca, iż dostosowania rynkowe stają się jeszcze bardziej opóźnione. Jak wyjaśniają Hardaker, Huirne i Anderson (1997), w warunkach liberalizacji rośnie zapotrzebowanie na informacje pozwalające ograniczyć ryzyko, określić jego determinanty, a w konsekwencji oszacować skutki dla poziomu i zmienności wskaźników makroekonomicznych. Asymetria informacji sprawia bowiem, iż maleją możliwości redukcji ryzyka poprzez zastosowanie zróżnicowanych strategii w polityce rolnej oddziałującej na dochody gospodarstw rolnych i na zdolności do redukcji ryzyka utraty dochodu.

Prowadząc rozważania nad uwarunkowaniami makroekonomicznymi w polityce rolnej, należy także uwzględnić problem współzależności między działaniami podejmowanymi w poszczególnych krajach. Jest to zjawisko wielopłaszczyznowe. Z jednej strony stanowi ono efekt pośredni procesów globalizacji i liberalizacji oraz funkcjonowania mechanizmu transmisji cen pomiędzy poszczególnymi rynkami krajowymi. Dotyczy to zarówno rynków produktów i usług, jak i czynników produkcji. Jednym z głównych kanałów transmisji niestabilności pomiędzy krajowymi rynkami rolnymi stały się zmiany kursów walutowych. Deregulacja rynków finansowych spowodowała zwiększenie mobilności kapitału, ale ponieważ efekty zmian dobrobytu społecznego są kompensowane zmianami wartości retransferów finansowych, efekty te zależą od tego, kiedy płatności były dokonane. Następuje bezpośrednie oddziaływanie niestabilności rynków finansowych na relacje cenowe, a także na możliwości realizacji korzyści z wymiany produktami rolnymi w warunkach ich znacznej homogeniczności. Jednak i na tym obszarze można wskazać na istnienie znaczących barier powodujących, iż wskazane efekty są relatywnie słabe. Tym samym można przychylić się do tezy, iż koszty wahań cen rolnych, wspierane zmianami kursów walutowych, są wyższe, niż wynikałoby to z klasycznej analizy przepływu nadwyżki ekonomicznej do różnych zastosowań (Timmer 2001; Dawe 2001).

Drugi aspekt to instytucjonalizacja mechanizmu wsparcia rolnictwa poprzez tworzenie ugrupowań integracyjnych. Wówczas rozstrzygnięcia na tym obszarze są poddane bezpośredniej presji oddziaływania przez inne kraje. Nie oznacza to likwidacji polityk krajowych, jednak zmienia się ich znaczenie. Można obserwować wzrost rangi uwarunkowań mających kluczowe znaczenie dla danej struktury integracyjnej⁴. Podstawową rolę odgrywają jednak duże kraje, które skupiają wokół siebie wiele małych i średnich państw (Saitone, Sexton 2007). Jest to jednak czynnik zniekształcający prowadzoną ocenę, chociaż zwiększenie poziomu współzależności zachodzących między rynkami rolnymi, a także podejmowanymi działaniami w ramach interwencjonizmu rolnego przyczynia się do coraz większego uwzględnienia reakcji innych państw (w tym także instytucji międzynarodowych) na podejmowane rozstrzygnięcia. Traktować to należy jako efekty sprzężenia zwrotnego podjętych działań na rynku globalnym. Rosnąca wielkość rynków (postępująca w wyniku procesów deregulacji rynków krajowych oraz ich integracji) prowadzi jednak do wzrostu elastyczności cenowej produktów rolnych i czyni politykę rolną opartą na regulacji warunków cenowych jeszcze bardziej kosztowną. Wobec potrzeby poprawy konkurencyjności lokalizacyjnej poważną trudność dla państwa nastęrcza realizowanie funkcji redystrybucyjnej i koncepcji państwa dobrobytu⁵. W efekcie mamy do czynienia ze zmianą sposo-

⁴ Wystarczy wskazać przypadek Grecji, Włoch czy Portugalii, które doświadczając trudności w polityce gospodarczej w latach 2009–2011, nie notowały zmniejszenia wartości retransferów kierowanych do rolnictwa ze względu na ich wyłączenie z obszaru polityki krajowej na rzecz mechanizmu wspólnej polityki rolnej.

⁵ Trzeba jednak zauważyć, iż proces realokacji działalności korporacji międzynarodowych będzie stopniowo ulegał wyczerpywaniu po osiągnięciu określonych efektów. Oznacza to malejące korzyści z tytułu występowania przewag lokalizacyjnych. Jednocześnie istnieje niebezpieczeństwo, iż duża część przewag

bu oddziaływania państwa na gospodarkę, implikującą konieczność rozważania podejmowanych rozstrzygnięć przynajmniej w trzech płaszczyznach: krajowej, regionalnej⁶ i globalnej (np. w ramach struktur WTO).

3. Otoczenie makroekonomiczne rolnictwa w Polsce i Rosji

W obydwu badanych gospodarkach (tab. 1 i 2) mieliśmy do czynienia z przemiennością opcji w polityce gospodarczej, jednak ich kształtowanie się wykazywało wyraźną odmienność (rys. 1 i 2). W Polsce następowało przechodzenie od opcji restrykcyjnej do ekspansywnej (lub na odwrót) i ciągła przemienność opcji w polityce gospodarczej.

Tabela 1

Wskaźniki determinujące kierunek polityki gospodarczej Polski w latach 1993–2010

Lata	Deficyt budżetowy standaryzowany	Standaryzowana stopa procentowa	Roczna względna zmiana deficytu	Roczna względna zmiana stopy procentowej	Standaryzowany wskaźnik zmiany deficytu	Standaryzowany wskaźnik zmiany stopy procentowej
1993	-4,5	34,875	•	•	•	•
1994	-2,042	31,757	-0,546	-0,089	-1,170	-0,044
1995	-4,415	27,690	1,162	-0,128	1,686	-0,245
1996	-4,865	21,330	0,102	-0,230	-0,086	-0,774
1997	-4,631	23,110	-0,048	0,083	-0,337	0,855
1998	-4,276	19,910	-0,077	-0,138	-0,385	-0,299
1999	-2,311	14,680	-0,459	-0,263	-1,025	-0,945
2000	-3,028	18,880	0,310	0,286	0,262	1,910
2001	-5,125	10,682	0,692	-0,434	0,901	-1,838
2002	-5,007	7,356	-0,023	-0,311	-0,295	-1,199
2003	-6,266	5,778	0,251	-0,215	0,163	-0,695
2004	-5,699	6,897	-0,090	0,194	-0,408	1,429

kosztowych ma charakter nietrwały, gdyż na skutek obserwowanych znacznych dysproporcji w poziomie wzrostu gospodarczego ulegną one zniwelowaniu.

⁶ Wiąże się to najczęściej z uczestnictwem w ugrupowaniach integracyjnych. Zakres i stopień integracji wpływa na podejmowane działania. Znaczny stopień integracji krajowych polityk rolnych występuje m.in. w Unii Europejskiej. Jednak nawet wówczas polityka krajowa jest realizowana albo pośrednio poprzez wprowadzenie zmian wspólnej polityki rolnej (WPR) zgodnych z oczekiwaniami poszczególnych społeczności, albo bezpośrednio w ramach dopuszczanego zakresu oddziaływania.

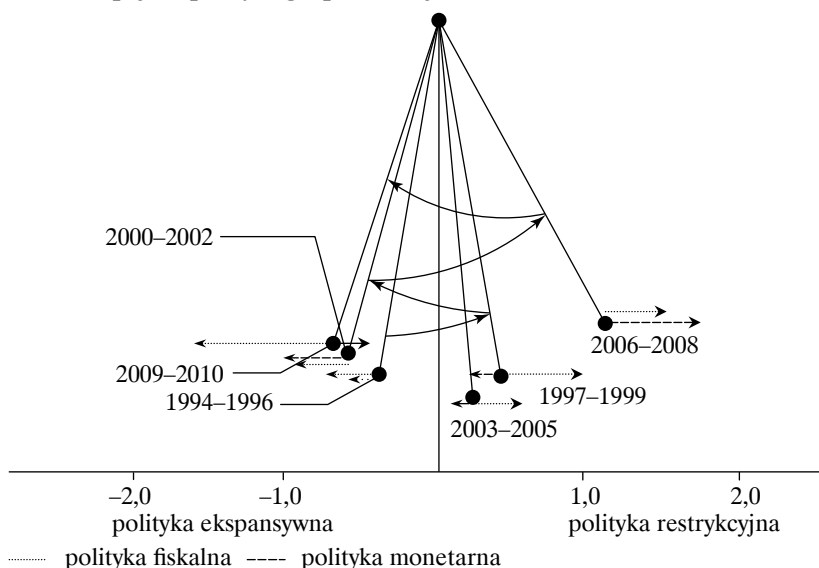
2005	-4,323	5,218	-0,241	-0,243	-0,661	-0,845
2006	-3,788	5,232	-0,124	0,003	-0,464	0,434
2007	-2,026	5,484	-0,465	0,048	-1,035	0,672
2008	-2,637	6,152	0,302	0,122	0,247	1,055
2009	-7,362	6,121	1,792	-0,005	2,740	0,395
2010	-7,913	5,782	0,075	-0,055	-0,132	0,133
Średnia arytmetyczna $\bar{X}$			0,154	-0,081	×	×
Odchylenie standardowe $S(X)$			0,598	0,192	×	×
Okres	Polityka fiskalna	Polityka monetarna		Polityka gospodarcza		
1994–1996	0,143ex	-0,354ex		-0,497ex		
1997–1999	-0,583re	-0,130ex		0,453re		
2000–2002	0,289ex	-0,376ex		-0,665ex		
2003–2005	-0,302re	-0,037ex		0,265re		
2006–2008	-0,417re	0,720re		1,138re		
2009–2010	0,869ex	0,176re		-0,693ex		

Uwagi: ex – opcja ekspansywna, re – opcja restrykcyjna; • brak danych (rok odniesienia).

Źródło: Obliczenia własne na podstawie: <http://www.stats.oecd.org/wbes/>

Natomiast w Rosji obserwujemy długookresową kontynuację poszczególnych opcji i słabe reagowanie na bieżącą sytuację ekonomiczną (słabość polityki antycyklicznej). Warto zauważyć, iż w krajach wysoko rozwiniętych polityka gospodarcza stała się w tym czasie coraz bardziej ekspansywna, odpowiadając na pogorszenie koniunktury w skali globalnej. Miało to swoje wyraźne przełożenie na uzyskiwane efekty ekonomiczne w postaci spowolnienia wzrostu gospodarczego oraz utrzymywania się relatywnie wysokiego bezrobocia. Polska i Rosja były dotknięte na początku badanego okresu procesami transformacji ustrojowej, co znalazło swoje odzwierciedlenie w relatywnie wysokiej inflacji i wysokich nominalnych stopach procentowych. Polityka monetarna stała się coraz bardziej ekspansywna. Wynikało to zarówno ze wspomnianego pogorszenia koniunktury, ale także trwałego obniżania stóp inflacji. Proces ten uległ wyhamowaniu po uzyskaniu korzystnych przekształceń w równowadze makroekonomicznej na rynku pieniądza. Ponownie był obserwowany wzrost stóp inflacji i przesunięcie w stronę restrykcyjnej polityki monetarnej (rys. 1 i 2). W tym kontekście warto zauważyć, iż rolnictwo wykazuje znaczny stopień uzależnienia od pozyskiwania środków zewnętrznych za pośrednictwem rynku kredytowego bądź – jak ma to głównie miejsce w części krajów wysoko rozwiniętych – za pośrednictwem regulacji w polityce rolnej i retransferów od podatników i konsumentów. Proces urynkowania rolnictwa prowadził do wzmocnienia znaczenia rynku kredytowego na skutek zwiększenia skali działalności oraz wzrostu intensywności produkcji rolnej.

Rysunek 1
Opcje w polityce gospodarczej Polski w latach 1994–2010

Uwaga: Charakter polityki przedstawiono poprzez wychylenia wahadła od pionu, które są wypadkową wektorów odzwierciedlających opcje w polityce monetarnej i fiskalnej. Kierunek wektorów wskazuje nastawienie (ekspansywne lub restrykcyjne), a długość wyraża siłę oddziaływania poszczególnych polityk. Wewnętrzne strzałki wskazują ruch wahadła w kolejnych podokresach.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie tabeli 1.

Relatywnie wyższym poziomem zmienności w wyróżnionych okresach trzyletnich charakteryzowała się polityka fiskalna w przypadku Polski. Nie mieliśmy do czynienia z występowaniem trwałego trendu, lecz częstymi zmianami kierunku polityki fiskalnej. To za jej pośrednictwem następowało dostosowanie do bieżących zmian w otoczeniu makroekonomicznym, w tym globalnym. Polityka monetarna pozostawała bardziej stabilna, wykazując niższy poziom wahań i niższą amplitudę odchyień w przypadku Polski. Odmienne przedstawiała się sytuacja w Rosji, gdzie właśnie zmiany w polityce monetarnej były bardziej gwałtowne i wykazywały znaczny stopień zmienności (rys. 2). Można zatem wnioskować, iż wysokie poziomy inflacji w Polsce i Rosji determinowały znaczenie polityki fiskalnej i monetarnej w kształtowaniu bieżącej koniunktury gospodarczej w tych krajach. Wskazuje to np. na dominację opcji antyinflacyjnej w polityce fiskalnej Polski. W przypadku Polski była obserwowana często zgodność pomiędzy opcjami przyjmowanymi w polityce monetarnej i fiskalnej (rys. 1). Zupełnie odmienne zjawisko obserwowano w Rosji, gdzie na ogół występowała odmiennosc opcji przyjmowanych w polityce fiskalnej i monetarnej: jedna z polityk łagodziła negatywne skutki opcji realizowanej przez drugą z nich (rys. 2). Skala odchyień rozważanych polityk (tj. fiskalnej i monetarnej) w Rosji była relatywnie wysoka, co wskazuje na konieczność znaczących dostosowań wewnętrznych i niestabilność w polityce gospodarczej (wysokie amplitudy zmian polityki fiskalnej i monetarnej dla danego okresu o przeciwnych kierunkach

oddziaływania). Można to uznać za jeden z istotnych czynników utrzymywania się względnie długo wysokich stóp inflacji w Rosji (tab. 3). Równocześnie jednak ogólna polityka gospodarcza w tym kraju nie wykazywała tak znacznych odchyleń w stosunku do zmian koniunktury gospodarczej. W tym zakresie zmiany w polityce gospodarczej Polski odznaczały się większą amplitudą wahań (wahadło wykazywało wyższe odchylenia od pionu – por. rys. 1–2).

Polska i Rosja, doświadczając w początkowym okresie nieobjętym oceną procesu transformacji ustrojowej, wykazywały odmienne dostosowania w wartościach podstawowych wskaźników makroekonomicznych (tab. 3). Charakterystycznym zjawiskiem stały się: wysoka stopa inflacji oraz wzrost – z pewnym opóźnieniem w stosunku do inflacji – stopy bezrobocia. Ścieżka wychodzenia z recesji transformacyjnej, która w Rosji była głębsza i przesunięta w czasie (ujemna wartość zmian PKB utrzymywała się do 1996 r.), pokazuje odmiennosć dostosowań rynkowych w tych dwóch krajach. Należy jednak pamiętać o opóźnieniu w rozpoczęciu procesu transformacji w Rosji w stosunku do Polski, co uwidoczniło się w postaci późniejszego wyjścia z recesji transformacyjnej. Szybsza transformacja ustrojowa pozwoliła Polsce uzyskać w przekroju całego badanego okresu wyższe przeciętne tempo wzrostu PKB w porównaniu z Rosją.

Tabela 3
Wybrane wskaźniki makroekonomiczne w Polsce i Rosji w latach 1994–2010

Państwa	1994–1996	1997–1999	2000–2002	2003–2005	2006–2008	2009–2010	Średnia
Wzrost PKB w %							
Polska	6,16	5,53	2,30	4,28	5,65	2,46	4,51
Rosja	–6,77	0,83	6,61	6,96	7,02	–1,76	2,38
Stopa bezrobocia w %							
Polska	14,63	11,48	18,08	18,77	10,19	8,91	13,96
Rosja	8,19	11,91	9,26	8,01	6,55	7,95	8,69
Realny kurs walutowy (2000 = 100)							
Polska	105,04	102,36	106,21	99,85	104,89	94,16	102,55
Rosja	132,68	101,24	100,45	99,32	99,59	99,85	105,86
Terms of trade							
Polska	100,63	101,58	100,43	100,48	100,23	102,52	100,89
Rosja	•	106,70	109,30	114,93	115,30	94,27	109,49
Stopa inflacji w % mierzona wskaźnikiem CPI							
Polska	26,91	11,22	5,74	2,08	2,63	3,19	8,95
Rosja	184,30	42,71	19,37	12,41	10,93	9,26	48,69

Uwagi: Średnie dla okresów trzyletnich oraz dla całego szeregu czasowego wyznaczono jako średnie arytmetyczne. Przyjęto średnie trzyletnie dla wyeliminowania wpływu rocznych odchyleń i przedstawienia kierunku zmian zachodzących w wyróżnionych wskaźnikach.

Źródło: Obliczenia własne na podstawie: <http://www.stats.oecd.org/wbes/>, <http://www.web.worldbank.org/wbsite/external/datastatistics> (pobrano 12.06.2012) oraz Czyżewski, Kułyk (2012).

Tabela 2

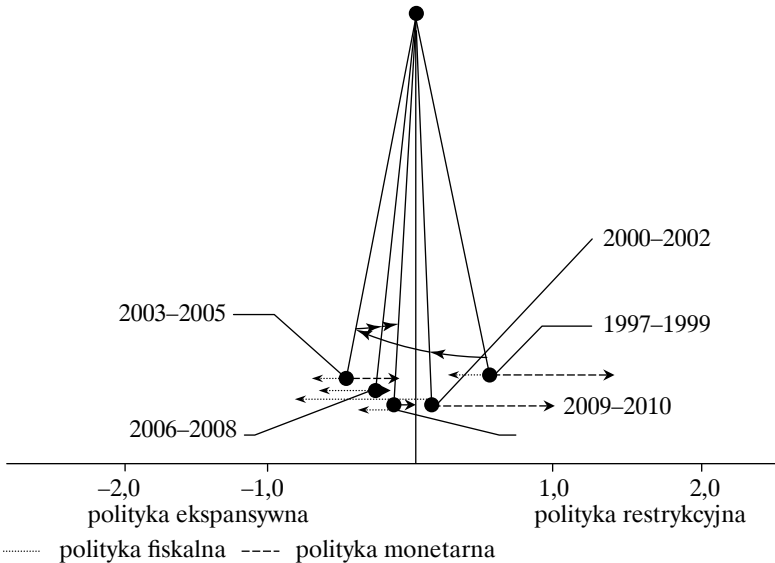
Wskaźniki determinujące kierunek polityki gospodarczej Rosji w latach 1997–2010

Lata	Deficyt budżetowy standaryzowany (<i>d</i>)	Standaryzowana stopa procentowa (<i>r</i>)	Roczna względna zmiana deficytu	Roczna względna zmiana stopy procentowej	Standaryzowany wskaźnik zmiany deficytu	Standaryzowany wskaźnik zmiany stopy procentowej
1996	-7,352	48	•	•	•	•
1997	-6,421	28	-0,127	-0,417	0,241	-0,842
1998	-6,256	60	-0,026	1,143	0,258	2,629
1999	-0,118	87,375	-0,981	0,456	0,096	1,101
2000	2,469	35,163	-21,924	-0,598	-3,446	-1,245
2001	2,63	19,383	0,065	-0,449	0,273	-0,914
2002	1,657	15,824	0,370	-0,184	0,325	-0,324
2003	2,373	9,115	0,432	-0,424	0,335	-0,859
2004	4,845	8,289	-1,042	-0,091	0,086	-0,117
2005	9,876	8,108	-1,038	-0,022	0,086	0,036
2006	8,037	6,977	0,186	-0,139	0,294	-0,225
2007	6,235	6,718	0,224	-0,037	0,300	0,002
2008	7,157	7,523	-0,148	0,120	0,237	0,352
2009	-6,783	9,874	1,948	0,313	0,591	0,781
2010	-4,278	7,832	0,369	-0,207	0,324	-0,375
Średnia arytmetyczna $\bar{X}$			-1,549	-0,038	×	×
Odchylenie standardowe $S(X)$			5,913	0,449	×	×
Okres	Polityka fiskalna		Polityka monetarna		Polityka gospodarcza	
1997–1999	0,198ex		0,962re		0,764re	
2000–2002	-0,949re		-0,828ex		0,122re	
2003–2005	0,169ex		-0,313ex		-0,482ex	
2006–2008	0,277ex		0,043re		-0,234ex	
2009–2010	0,305ex		0,135re		-0,170ex	

Uwagi: ex – opcja ekspansywna, re – opcja restrykcyjna • – brak danych (rok odniesienia).

Źródło: Obliczenia własne na podstawie: <http://www.stats.oecd.org/wbes/>.

Rysunek 2
Opcje w polityce gospodarczej Rosji w latach 1997–2010

Źródło: Opracowanie własne na podstawie tabeli 2.

Uzyskanie wyższego wzrostu gospodarczego w Polsce tworzyło dodatkowy popyt na produkty rolne. Wskazywałoby to na możliwość szybszego przeniesienia korzystnych impulsów zmian w otoczeniu makroekonomicznym do rolnictwa. Trzeba jednak wziąć pod uwagę dostosowania na rynku pracy, uwidocznione w stopie bezrobocia. Zdecydowanie wyższy poziom bezrobocia w Polsce w stosunku do Rosji oznaczały ograniczenie popytu konsumpcyjnego, ale także kształtowały wzrost bezrobocia ukrytego w rolnictwie, zmniejszając faktyczną dochodowość gospodarstw rolnych. (Czyżewski, Kułyk 2012). Wystąpiła tu wyraźna współzależność pomiędzy inflacją a bezrobociem. Szybsza redukcja stopy inflacji w Polsce w stosunku do Rosji zaowocowała zwiększeniem stopy bezrobocia. W konsekwencji, mimo przeciętnie niższej stopy wzrostu gospodarczego w Rosji niż w Polsce, rynek pracy w tym kraju wykazywał wyższy poziom równowagi (znacząco niższą stopę bezrobocia), co wskazuje też na inny poziom bezrobocia strukturalnego.

Wyraźne różnice pomiędzy rynkami pracy w Rosji i Polsce ujawniły się w okresie spowolnienia gospodarczego z lat 1999–2001 oraz dostosowań do integracji z Unią Europejską. W Polsce wysokie bezrobocie stanowiło istotną barierę dla przekształceń strukturalnych w rolnictwie na skutek ograniczenia przepływu pracowników z rolnictwa do działów pozarolniczych. Zmiany na rynku pracy w Polsce wykazywały znacznie wyższy poziom wahań, generując niekorzystne dostosowania po stronie podażowej (następowało przesunięcie zasobów pracy do rolnictwa w warunkach pogorszenia koniunktury) i popytowej (poprzez niekorzystne re-

lacje cenowo-dochodowe – rozwieranie nożyc cenowych i wahania dysparytetu dochodów). Mimo istniejących różnic w wielkości zaangażowanych zasobów pracy w rolnictwie w przeliczeniu na zasoby ziemi nie mieliśmy do czynienia z wyrównaniem tej dysproporcji⁷. Zarówno w Polsce, jak i w Rosji średnioroczny wskaźnik odpływu osób aktywnych ekonomicznie z rolnictwa był wyrównany i wynosił w badanym okresie odpowiednio 2,73% i 2,74%⁸. W efekcie można ocenić, iż w ujęciu względnym (w stosunku do pierwotnego zaangażowania zasobu pracy) przepływ ten był wolniejszy w Polsce niż w Rosji i nie pozwalał na zmniejszenie istniejących różnic w rozważanych relacjach. Jest to o tyle zaskakujące, iż w Polsce proces ten był jednak stymulowany dodatkowo wyższym poziomem finansowego wsparcia gospodarstw rolnych, także za pośrednictwem funduszy płynących z Unii Europejskiej; mechanizm ten nie uruchomił zatem szybszego odpływu zasobu pracy z rolnictwa.

Utrzymywanie szybkiej ścieżki dezinflacyjnej w Polsce pozwoliło uzyskać wyniki zbliżone do krajów wysoko rozwiniętych, skutkując korzystniejszą relacją nożyc cenowych na produkty rolne. Zdecydowanie wolniej przebiegały procesy dezinflacyjne w Rosji, co powodowało utrzymywanie się nierównowagi na rynku pieniądza i przyczyniało się do większych wahań relacji cenowych. Biorąc pod uwagę relacje pomiędzy zmianami bezrobocia i inflacji można stwierdzić, iż uzyskanie relatywnie szybszej redukcji stóp inflacji w Polsce niż w Rosji wywołało wzrost stopy bezrobocia wzmocniony zmianami koniunkturalnymi oraz dostosowaniami przedakcesyjnymi.

Rozpatrując zmiany zachodzące w realnym kursie walutowym, można zauważyć jego stopniową aprecjację w początkowym okresie w obydwu krajach. Dopiero w późniejszym okresie (lata 2003–2010) nastąpiła korekta zmieniająca konkurencyjność cenową produktów rolnych (w szczególności polskich) na rynkach międzynarodowych. Prowadziło to także do zmiany wielkości retransferów finansowych kierowanych do rolnictwa. Można dostrzec, iż realny kurs walutowy – poza latami 1994–1996 – charakteryzował się wyższą zmiennością w Polsce niż w Rosji, co miało także wpływ na konkurencyjność cenową produktów rolnych zarówno w wymianie handlowej, jak i na rynku krajowym w stosunku do oferty zagranicznej. Zjawisko to było równoważone w długim okresie względnie stabilnymi w przypadku Polski zmianami *terms of trade*, czego nie można powiedzieć o Rosji, gdzie występowała przewaga wzrostu cen towarów eksportowanych. Znaczne różnice zachodziły także w poziomie stopy inflacji, która w Polsce była kilkakrotnie niższa w przekroju całego badanego okresu.

---

⁷ Liczba aktywnych ekonomicznie w rolnictwie w Rosji w przeliczeniu na 100 ha użytków trwałych w latach 2006–2008 wynosiła 5,4, natomiast w Polsce wskaźnik ten osiągnął wartość 25,7. Wskazuje to na znaczne dysproporcje także w strukturze obszarowej rolnictwa pomiędzy badanymi krajami. Różne tempo przemian w rolnictwie i gospodarce nie pozwalało na zbliżenie tych struktur. Należy to wiązać z rolą gospodarstw indywidualnych w Polsce i zachodzącymi w nich zmianami (w tym także sposobem przeprowadzenia przekształceń własnościowych).

⁸ Obliczenia własne na podstawie danych FAO (www.fao.org).

4. Relacje cenowo-dochodowe w sektorze rolnym Polski i Rosji oraz związki z podstawowymi wskaźnikami makroekonomicznymi

Rozważania związane z dostosowaniami zachodzącymi w rolnictwie w wyniku przemian otoczenia makroekonomicznego można sprowadzić do oceny relacji cenowych (różne stopy inflacji oraz nożyce cen) i dochodowych (parytet dochodów w rolnictwie). Zjawiska te występowały w warunkach znacznych różnic w stopach inflacji oraz przy przesunięciu w fazach cyklu koniunkturalnego w pierwszym z rozpatrywanych okresów. W Polsce i Rosji występowała tendencja do rozwierania nożyc cen (tab. 4). Powodowało to odpływ nadwyżki ekonomicznej z rolnictwa, choć w różnym stopniu. Charakterystycznym zjawiskiem była wysoka zmienność rozważanego wskaźnika w poszczególnych latach (Czyżewski, Kułyk 2010, Tomczak 2004), zdecydowanie wyższa w przypadku Rosji. Stanowiło to istotne ograniczenie dla substytucji czynnika pracy za pośrednictwem kapitału i innowacji, ze względu na odpływ nadwyżki ekonomicznej z rolnictwa. Oznaczało też spowolnienie przekształceń strukturalnych w rolnictwie, w tym zmian w strukturze obszarowej.

Jeśli idzie o kształtowanie się ogólnego wskaźnika inflacji, to jego zmiany obejmowały łączny koszyk dóbr i usług nabywany przez konsumentów. Trzeba jednak w tej ocenie uwzględnić zmiany cen w poszczególnych grupach produktów, które nie były jednakowe. W Rosji ogólny wzrost cen dla konsumenta był w latach 1994–2010, średnio biorąc, niższy (0,92) niż dla samych produktów żywnościowych, w Polsce zaś zdecydowanie wyższy (1,14). Stąd produkty żywnościowe w Rosji drożały bardziej niż nieżywnościowe, podczas gdy w Polsce mieliśmy do czynienia ze zjawiskiem odwrotnym. Ponadto w latach 1994–2005 zaznaczyła się wyraźna asynchroniczność w zakresie rozważanej relacji w Polsce i Rosji. Zbliżenie co do kierunku dostosowań (choć o odmiernej amplitudzie) we wskazanych relacjach cenowych, związane m.in. z członkostwem Polski w UE i z globalnymi tendencjami (wzrost cen produktów żywnościowych w gospodarce światowej) wystąpiło po 2005 r. Wskazane zjawiska nie znalazły swojego odzwierciedlenia w zmianach nożyc cenowych w rolnictwie. Wskazuje to na słabnącą zależność pomiędzy cenami, po których nabywają produkty żywnościowe konsumenci, a cenami otrzymywanymi przez producentów rolnych. Zmiany w latach 2006–2010 odwróciły proces redukcji cen produktów żywnościowych. Można by zatem oczekiwać w warunkach słabnącego wzrostu cen produktów żywnościowych (tj. sytuacji, gdy wzrost cen produktów żywnościowych był wyższy od ogólnego wskaźnika inflacji), iż wystąpi zjawisko zwierania nożyc cen. Tak się jednak nie stało. Wielkości średnie wskazują, iż w obydwu krajach występowało zjawisko rozwierania nożyc cenowych w rolnictwie, a ze względu na wyższy poziom inflacji skala tego zjawiska, a także jego zmienność, była relatywnie wyższa w przypadku Rosji. W ten sposób przenosiła się niestabilność z otoczenia makroekonomicznego do rolnictwa, choć przyznać trzeba, iż w długim okresie (17 lat) była ona zdecydowanie mniejsza niż w okresach trzyletnich.

Tabela 4
Wybrane wskaźniki charakteryzujące zmiany w sektorze rolnym
w Polsce i Rosji w latach 1994–2010

Państwa	1994–1996	1997–1999	2000–2002	2003–2005	2006–2008	2009–2010	średnia
CPI produktów żywnościowych w %							
Polska	17,74	7,04	4,57	2,30	2,66	3,72	6,34
Rosja	178,26	45,71	17,12	11,78	13,17	17,32	47,23
Relacja pomiędzy CPI dla wszystkich produktów a CPI dla produktów żywnościowych							
Polska	1,52	1,59	1,26	0,90	0,72	0,86	1,14
Rosja	1,03	0,93	1,13	1,05	0,83	0,53	0,92
Nożyce cen (ceny produktów rolnych do cen produktów zaopatrzeniowych)							
Polska	102,23	92,90	100,83	97,52	100,23	103,05	99,46
Rosja	85,02	111,18	85,36	73,96	132,19	96,06	97,30
Parytet dochodów							
Polska ^a	85,07	80,17	71,13	72,93	83,82	77,25	78,40
Polska ^b	87,86	91,72	91,47	94,57	97,59	•	92,64
Rosja ^b	54,34	49,13	44,72	37,89	44,30	•	46,08

^a Parytet dochodów wyznaczony jako stosunek dochodu na jednego pełnozatrudnionego w rolnictwie do dochodu pełnozatrudnionego poza rolnictwem (dane Eurostatu). ^b Parytet dochodów wyznaczony jako relacja między miesięcznymi zarobkami w rolnictwie, łowiectwie, leśnictwie a zarobkami w pozarolniczych sektorach gospodarki bez rybołówstwa (dane ILO); dane te dotyczą jedynie pracowników najemnych zatrudnionych na podstawie umowy o pracę, tzn. jedynie część pracujących w rolnictwie ujętych w pierwszym wskaźniku parytetu dochodów. Z uwagi na brak danych nie podano wartości parytetu dochodów dla lat 2009–2010.

Źródło: Obliczenia własne na podstawie: www.stats.oecd.org/wbes, www.eurostat.agri.data, <http://laborista.ilo.org>, oraz Czyżewski, Kułyk (2012).

Rozpatrując natomiast zmiany zachodzące w parytecie dochodów w rolnictwie, można zauważyć, iż zarówno w Polsce, jak i w Rosji wskaźnik parytetu pozostawał poniżej wartości 100. Oznacza to niższą opłatę pracy w rolnictwie w stosunku do działów pozarolniczych. Warto zwrócić uwagę na znaczne różnice w relatywnej wysokości opłat pracy najemnej pomiędzy Polską a Rosją. W Rosji wskaźnik ten był jednak znacznie niższy. Ponadto następowało trwałe narastanie dysparytetu na rzecz pozarolniczych segmentów gospodarki. Stanowiło to istotny impuls do odpływu zasobów pracy z rolnictwa. W przypadku Polski (niezależnie od przyjętego miernika, tj. danych Eurostatu czy ILO) mieliśmy do czynienia z poprawą tej relacji od 2004 r., co należy przede wszystkim łączyć z retransferem środków finansowych po akcesji do Unii Europejskiej⁹. Uwidoczniło się to w zmianach

⁹ Część środków pomocowych wpływała już w okresie przedakcesyjnym.

Tabela 5

Wybrane wskaźniki charakteryzujące mechanizmy wsparcia finansowego rolnictwa i sektorów pozarolniczych w Polsce i Rosji w latach 1994–2008

Państwa	1994–1996	1997–1999	2000–2002	2003–2005	2006–2008	Średnia
NRA dla wszystkich produktów rolnych						
Polska	0,150	0,263	0,099	0,298	0,237	0,210
Rosja	0,207	0,231	0,132	0,192	0,134	0,179
NRA <i>tradable</i> (dla produktów rolnych)						
Polska	0,150	0,263	0,099	0,226	0,145	0,177
Rosja	0,207	0,231	0,132	0,138	0,056	0,153
NRA <i>non-agricultural tradable goods</i>						
Polska	0,081	0,052	0,027	0,023	0,025	0,042
Rosja	0,095	0,120	0,101	0,091	0,090	0,099

Uwaga: brak danych nie pozwolił wyznaczyć średnich dla lat 2009–2010.

Źródło: Obliczenia własne na podstawie: www.worldbank.database (pobrano 12.06.2012) oraz Czyżewski, Kułyk (2012).

wskaźników opisujących finansowe wsparcie rolnictwa, które w tym okresie także wzrastały (tab. 5). Niekorzystne odchylenie w parytecie dochodów wystąpiło ponownie w Polsce w latach 2009–2010, tj. po pierwszej fali kryzysu ekonomicznego i spowolnieniu rozwoju w gospodarce Polski i w gospodarce światowej. Rolnictwo, jak niegdyś, stało się znów amortyzatorem niekorzystnych zmian zachodzących w otoczeniu zewnętrznym, w tym także globalnym.

Uzupełnieniem rozważań nad zmianami w parytecie dochodów jest uwzględnienie mechanizmów finansowego wsparcia rolnictwa w badanych gospodarkach. W obu krajach nastąpiło obniżenie wielkości finansowego wsparcia przede wszystkim w zakresie produktów rolnych podlegających międzynarodowej wymianie handlowej. Proces ten należy wiązać z liberalizacją wymiany międzynarodowej i zwiększeniem presji na rzecz osiągnięcia konkurencyjności cenowej. W Polsce zmniejszenie wsparcia dla rolnictwa było nieznaczne w stosunku do zmian zachodzących w Rosji. Ponadto wzrost cen produktów rolnych obserwowany w ostatnich latach pozwolił na zbliżenie relacji cenowych na wielu rynkach krajowych produktów rolnych. Dodatkowo nastąpiły wyraźne przekształcenia w polityce rolnej państw uczestniczących w wymianie, zwłaszcza krajów wysoko rozwiniętych, ograniczające koszty retransferu ponoszone przede wszystkim przez konsumenta. Stosunkowo duży spadek wsparcia finansowego dla rolnictwa występował w Rosji, gdzie relatywnie szybko spadło ono do niskiego poziomu (tab. 5).

Obniżenie finansowego wsparcia dla rolnictwa wystąpiło w znacznej skali w obu krajach w latach 1999–2001¹⁰, z pewnym odroczeniem w Polsce także w okresie

¹⁰ Obliczenie na podstawie danych rocznych, stąd nie pokrywa się z okresami przedstawionymi w tab. 5.

Tabela 6

Macierz korelacji pomiędzy relacjami cenowymi i dochodami w rolnictwie a wskaźnikami makroekonomicznymi z lat 1994–2010 dla Polski i Rosji

Wyszczególnienie	PKB	Bezrobocie	Inflacja	Stopa procentowa	Deficyt budżetowy	<i>Terms of trade</i>	Kurs walutowy	Nożyce cenowe	CPI produktów żywnościowych
Polska									
Parytet dochodów ^a	0,759	-0,627	0,462	0,369	0,508	-0,133	0,326	0,256	0,507
Nożyce cenowe	0,351	0,083	0,336	0,223	0,279	0,078	0,018	1,000	0,451
Nożyce cenowe ^c	-0,007	0,306	-0,102	-0,176	0,100	-0,269	-0,396	-0,031	0,083
CPI produktów żywnościowych	0,504	-0,209	0,961	0,890	0,263	0,023	0,275	0,451	1,000
Parytet dochodów ^b	-0,054	-0,256	-0,724	-0,771	-0,024	-0,087	0,246	-0,375	-0,652
Rosja									
Nożyce cenowe	0,422	0,063	0,298	0,300	-0,091	0,192	0,418	1,000	0,328
Nożyce cenowe ^c	0,545	-0,211	-0,222	-0,215	0,250	0,140	0,457	-0,145	-0,217
CPI produktów żywnościowych	-0,139	0,920	0,995	0,987	-0,585	-0,190	-0,149	0,328	1,000
Parytet dochodów ^b	0,289	0,373	0,274	0,329	-0,245	-0,603	0,436	0,164	0,201

^a i ^b – jak w tabeli 4; ^c Nożyce cen z przesunięciem rocznym ($t - 1$). Jedynie wielkości wytłuszczone spełniają warunek istotności $p < 0,05$ i braku autokorelacji. Szeregi czasowe sprawdzono za pomocą testu Dickeya-Fullera na obecność zjawiska autokorelacji przy założonym współczynniku istotności pomiędzy badanymi relacjami.

Źródło: Obliczenia własne na podstawie <http://www.stats.oecd.org/wbes/>, <http://www.eurostat.agri.data>, <http://laborista.ilo.org>.

spowolnienia wzrostu PKB w latach 2000–2005. Trzeba jednak pamiętać o strukturze obszarowej gospodarstw rolnych w obu krajach. Relatywnie wysokie rozdrobnienie rolnictwa w Polsce powoduje, iż taka sama zmiana wielkości finansowych retransferów do rolnictwa przyczynia się bardziej do obniżenia względnego poziomu dochodów w gospodarstwach rolnych w Polsce (tab. 4). Pomimo to można zauważyć, iż produkty rolne w Rosji były względnie bardziej deprecjonowane niż produkty pozarolnicze podlegające międzynarodowej wymianie handlowej w po-

równaniu do Polski (Czyżewski, Kułyk 2012). Stopień zniekształcenia cen produktów pozażywnościowych podlegających wymianie był znacznie wyższy w Rosji niż w Polsce (tab. 5). Jest to zjawisko charakterystyczne dla wielu krajów, w których rolnictwo jest deprecjonowane w stosunku do innych segmentów gospodarki dla zapewnienia rozwoju segmentów pozarolniczych (Schiff, Valdes 1998).

W Rosji można zauważyć relatywnie słabe związki pomiędzy wskaźnikami makroekonomicznymi a rozpatrywanymi zmiennymi charakteryzującymi sytuację ekonomiczną rolnictwa (tab. 6). Stosunkowo silną zależność można dostrzec przede wszystkim między parytetem dochodów a wskaźnikiem *terms of trade*. Poprawa parytetu dochodów w rolnictwie wystąpiłaby tam w warunkach obniżenia *terms of trade*. Takie zjawisko jest charakterystyczne dla krajów importujących tradycyjne produkty rolne¹¹. Wówczas pogorszenie relacji cenowych poprzez efekt wolumenowy poprawia sytuację krajowych producentów rolnych. W przypadku Polski parytet dochodów mierzony zgodnie ze standardami ILO wykazywał ujemny związek zarówno ze stopą procentową, jak i stopą inflacji. Pośrednio był też powiązany ze wskaźnikiem wzrostu cen produktów żywnościowych, jednak również z ujemną korelacją. Można zatem uznać, że przyspieszenie procesów inflacyjnych i wzrost stóp procentowych prowadziły do pogorszenia relacji dochodowych w polskim rolnictwie. Jeżeli do oceny parytetu dochodów rolniczych włączymy wskaźnik mierzący dochód na jednego pełnozatrudnionego w rolnictwie, to wówczas jego istotnymi wyznacznikami stają się dwa podstawowe wskaźniki aktywności ekonomicznej gospodarki: tempo wzrostu PKB i stopa bezrobocia. Poprawie tych wielkości towarzyszyło zwiększenie poziomu dochodów pełnozatrudnionych w rolnictwie. Dodatni związek występował także w stosunku do deficytu budżetowego. Należy to wiązać z rosnącym poziomem retransferów do rolnictwa, stymulowanym dodatkowo wspólną polityką rolną UE.

Różnice między Polską a Rosją występowały także w odniesieniu do nożyc cenowych. Wyraźne związki ze zmiennymi makroekonomicznymi odnotowano z rocznym opóźnieniem. W Polsce czynnikiem znaczącym był realny kurs walutowy, a w Rosji – tempo wzrostu PKB. Deprecjacji waluty krajowej w Polsce towarzyszyło z rocznym opóźnieniem zmniejszanie nożyc cenowych, co wskazuje na proeksportowe nastawienie polskiego rolnictwa. Natomiast dodatni związek występował pomiędzy bieżącym wskaźnikiem nożyc cenowych a stopą inflacji produktów żywnościowych. W Rosji przyspieszenie tempa dochodu narodowego prowadziło do poprawy relacji cen w rolnictwie z rocznym przesunięciem. Ceny produktów sprzedawanych przez rolników rosły zatem szybciej niż ceny produktów nabywanych przez rolników. Jednak siła tego związku była niższa niż w przypadku wskaźnika parytetu dochodów gospodarstw rolnych oraz relacji *terms of trade* (związek ujemny). Podsumowując można zauważyć, iż zarówno w Polsce, jak i w Rosji większe znaczenie dla relacji cenowych i dochodowych w rolnictwie miały czynniki charakteryzujące sytuację wewnętrzną niż zewnętrzną.

¹¹ Odmienne dostosowania mogą zachodzić w przypadku wąskich grup produktów rolnych o ograniczonej dostępności na rynku globalnym (towary luksusowe – np. część certyfikowanych produktów rolnych).

Podsumowanie

Przeprowadzona analiza zależności pomiędzy zmianami zachodzącymi w rolnictwie i w jego otoczeniu makroekonomicznym w Polsce i Rosji pozwoli wyróżnić wiele odmienności, ale też wskazać na pewne zbieżności procesów dostosowawczych rolnictwa do warunków rynkowych w badanych krajach.

Szybka liberalizacja rynku pieniądza uwidoczniła się w polityce monetarnej rozważanych krajów. Presja rynku globalnego oddziaływała na stosowanie podobnych reguł w polityce gospodarczej, powodując ograniczenie dostępu do pieniądza dla gospodarstw rolnych. Odmiennosc występowała w odniesieniu do wahań dwóch głównych rodzajów polityki gospodarczej (fiskalnej i monetarnej), determinowanych czynnikami makroekonomicznymi. Zmiany w polityce gospodarczej Polski wykazywały wyższy poziom wahań w okresach trzyletnich i dominację opcji antyinflacyjnej w stopniu wyższym niż w Rosji.

Przedstawione rozważania pozwalają przyjąć tezę o zwiększeniu wpływu czynników globalnych na kształtowanie zarówno opcji monetarnej, jak i fiskalnej w polityce gospodarczej obu krajów. Kierunek zmian (dostosowań) większości z rozważanych czynników makroekonomicznych wykazywał wysoką zbieżność, odmienna była natomiast amplituda wahań. Znaczne różnice ujawniły się w poziomach stóp inflacji, bezrobocia oraz wskaźnika *terms of trade*. Wskazuje to na odmiennosc realizowanej ścieżki transformacji gospodarki, co znalazło swoje odzwierciedlenie we wpływie poszczególnych czynników makroekonomicznych na parytet dochodów w rolnictwie oraz w mniejszym stopniu na nożyce cen.

Polityka rolna w badanych krajach nie kompensowała w pełni zmian koniunktury zachodzących w otoczeniu rolnictwa i sankcjonowała dysparytet dochodów rolniczych względem dochodów w sektorach pozarolniczych. Niemniej polityka rolna w Polsce, łagodząca zmiany koniunkturalne w połączeniu z retransferami do rolnictwa, pozwalała na złagodzenie tego dysparytetu. Wyraźnie były widoczne związki pomiędzy aktywnością ekonomiczną (wzrostem gospodarczym czy bezrobociem) a wybranymi wskaźnikami charakteryzującymi sytuację ekonomiczną w rolnictwie (nożyce cen, *terms of trade*, parytet dochodów rolniczych). Natomiast siła i charakter tych związków w obu krajach wykazywały istotne różnice.

Czynniki makroekonomiczne odgrywają istotną rolę w kształtowaniu sytuacji ekonomicznej rolnictwa. W Polsce kluczowe znaczenie miały czynniki wewnętrzne, związane bądź z fazą koniunktury gospodarczej, bądź ze zmianami w zakresie podaży pieniądza (poziom inflacji oraz nominalnych stóp procentowych). W Rosji kluczową rolę odgrywały: zmiany wskaźnika *terms of trade* wpływające na konkurencyjność cenową krajowych produktów rolnych, a także zmiany w ogólnej aktywności ekonomicznej: tempo wzrostu PKB, stopa bezrobocia oraz procesy inflacyjne. Także i w tym przypadku duże znaczenie miały czynniki wewnętrzne kształtujące warunki rozwoju rolnictwa.

W badanym okresie rolnictwo zarówno w Polsce, jak i Rosji było deprecjоновane przez mechanizm rynkowy. Niemniej jednak, jeśli uwzględnimy relacje

pomiędzy rolnictwem a pozarolniczymi sektorami gospodarki, to stopień deprecjonowania rolnictwa w Rosji był wyższy niż w Polsce. Dotyczy to głównie produktów poddanych globalnej konkurencji (międzynarodowej wymianie handlowej). Ograniczenie finansowego wsparcia dla rolnictwa było z jednej strony efektem dostosowań globalnych, z drugiej jednak strony skala zmian w tym zakresie wynikała z prowadzonej w kraju polityki rolnej. W Polsce ten ujemny efekt był osłabiony na skutek przyjęcia od 2004 r. mechanizmów wspólnej polityki rolnej, która istotnie ograniczyła deprecjonowanie rolnictwa przez mechanizm rynkowy.

Tekst wpłynął: 16 lipca 2012 r.

Bibliografia

- Anderson K., Valenzuela E., *Estimates of Distortions to Agricultural Incentives*, World Bank, Washington 2008.
- Andrews M.S., Rausser G.C., *Some Political Economy Aspects of Macroeconomic Linkages with Agriculture*, „American Journal of Agricultural Economics” 1986, nr 2.
- Barczyk R., Kowalczyk Z., *Metody badania koniunktury gospodarczej*, Polskie Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1993.
- Bennedsen M., Feldmann S.E., *Informational Lobbying and Political Influence*, „Journal of Public Economics” 2006, nr 90.
- Bhagwati J.N., *Directly Unproductive, Profit-seeking (DUP) Activities*, „Journal of Political Economics” 1982, nr 90.
- Borys T., Fiedor B., *Operacjonalizacja i pomiar kategorii zrównoważonego rozwoju – przyczynek do dyskusji*, w: *Rachunki narodowe. Wybrane problemy i przykłady zastosowań*, red. M. Pilch, GUS, Uniwersytet Łódzki, Łódź 2008.
- Buchanan J.M., Tullock G., *The Calculus of Consent*, „University of Michigan Press, Ann Arbor” 1962.
- Chambers R.G., Just R.E., *A Critique of Exchange Rate Treatment in Agriculture Trade Models*, „American Journal of Agricultural Economics” 1977 nr 59.
- Czyżewski A., Kułyk P., *Wzrost gospodarczy jako czynnik przekształceń w gospodarce żywnościowej w Polsce okresu transformacji*, „Roczniki Naukowe Stowarzyszenia Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu”, Puławy 2004.
- Czyżewski A., Kułyk P., *Relacje między otoczeniem makroekonomicznym a rolnictwem w krajach wysoko rozwiniętych i w Polsce w latach 1991–2008*, „Ekonomista” 2010, nr 2.
- Czyżewski A., Kułyk P., *Public Goods in Multifunctional Agricultural Development. The Attempt on Problem Conceptualisation*, w: *Selected Problems of Market Economy in the Crisis Era*, red. D. Kopycińska, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 2011.
- Czyżewski A., Kułyk P., *Dostosowania cen i dochodów w rolnictwie w Polsce i Rosji. Próba porównania*, „Roczniki Ekonomii Rolnictwa i Rozwoju Obszarów Wiejskich” 2012, t. 99, z. 2.
- Czyżewski A., Poczta A., Wawrzyniak Ł., *Interesy europejskiego rolnictwa w świetle globalnych uwarunkowań polityki gospodarczej*, „Ekonomista” 2006, nr 2.
- Czyżewski B., *Renty ekonomiczne w gospodarce żywnościowej w Polsce*, PWE, Warszawa 2013.

- Czyżewski B., *Kontrowersje wokół rent gruntowych: od ekonomii klasycznej do czasów współczesnych*, „Ekonomista” 2010, nr 2.
- Czyżewski B., Mrówczyńska-Kamińska A., *Przepływy międzygałęziowe i podział rent w sektorze rolno-żywnościowym w Polsce w latach 1995–2005*, „Ekonomista” 2011, nr 2.
- Dawe D., *How Far Down the Path to Free Trade? The Importance of Rice Price Stabilization in Developing Asia*, „Food Policy” 2001, nr 26.
- Fulginiti L.E., Shogren J.F., *Agricultural Protection in Developing Countries*, „American Journal of Agricultural Economics” 1992, nr 74.
- Gardner B.L., *Causes of Rural Economic Development*, w: *Reshaping Agriculture’s Contribution to Society*, red. D. Colman, N. Vink, Proceedings of the 25th International Conference of Agricultural Economists, „Blackwell Publishing”, Oxford 2005.
- Hardaker J.B., Huirne R.M.B., Anderson J.R., *Coping with Risk in Agriculture*, CAB International, 1997.
- Johnson S.R., *Doable General Equilibrium Models: Discussion*, „American Journal of Agricultural Economics” 1986, nr 68.
- Josling T.E., Valdés A., *Agricultural Policy Indicators*, Agricultural and Development Economics Division, ESA Working Paper No. 04–04, 2004.
- Krueger A.O., *Political Economy of Agricultural Policy*, „Public Choice” 1996, nr 1/2.
- Krueger A.O., *The Political Economy of the Rent-seeking Society*, „American Economics Review” 1974 nr 64.
- Lai Ch., Hu S., Fan Ch., *The Overshooting Hypothesis of Agricultural Prices: The Role of Asset Substitutability*, „Journal of Agricultural and Resource Economics” 2005, nr 1.
- Lewis W. A., *Economic Development with Unlimited Supplies of Labour*, *The Manchester School*, 1954, nr 22.
- Mazza I., van Winden F., *An Endogenous Policy Model of Hierarchical Government*, „European Economic Review” 2008, nr 52.
- Olson M., *The Logic of Collective Action: Public Goods and the Theory of Groups*, „Harvard University Press”, Cambridge 1965.
- Penson J.B., Gardner B.L., *Implications of the Macroeconomic Outlook for Agriculture*, „American Journal of Agricultural Economics” 1988, nr 5.
- Rausser G.C., Chalfant J.A., Love H.A., Stamoulis K.G., *Macroeconomic Linkages, Taxes, and Subsidies in the U.S. Agricultural Sector*, „American Journal of Agricultural Economics” 1986, nr 68.
- Ruttan V.W., Hayami Y., *Agricultural Development: An International Perspective*, „The Johns Hopkins Press”, Baltimore 1971.
- Saitone T.L., Sexton R.J., *Alpaca Lies? Speculative Bubbles in Agriculture: Why They Happen and How to Recognize Them*, „Review of Agricultural Economics” 2007, nr 2.
- Schiff M., Valdes A., *Agriculture and the Macroeconomy*, „Policy Research Working Paper, The World Bank”, Washington 1998.
- Shane M.D., Liefert W.M., *The International Financial Crisis: Macroeconomic Linkages to Agriculture*, „American Journal of Agricultural Economics” 2000, nr 82.
- Stannoulis K.G., Chalfant J.A., Rausser G.C., *Monetary Policies and the Overshooting of Flexible Prices: Implications for Agricultural Policy*, Paper presented at the annual meeting of the American Agricultural Economics Association, Ames 1985.
- Stiglitz J.E., *Globalizacja*, WN PWN, Warszawa 2004.
- Swinnen J.F.M., *A Positive Theory of Agricultural Protection*, „American Journal of Agricultural Economics” 1994, nr 76.

- Timmer C.P., *Agriculture and Economic Growth*, w: *Handbook of Agricultural Economics*, red. B. Gardner, G. Rausser, vol. II, North-Holland, Amsterdam 2001.
- Tomczak F., *Od rolnictwa do agrobiznesu. Transformacja gospodarki rolniczo-żywnościowej Stanów Zjednoczonych Ameryki Północnej*, SGH, Warszawa 2004.
- Wielofunkcyjność rolnictwa. Kierunki badań, podstawy metodologiczne i implikacje praktyczne*, red. J. Wilkin, IRWiR PAN, Warszawa 2010.
- Woś A., *Rolnictwo polskie 1945–2000. Porównawcza analiza systemowa*, IERiGŻ, Warszawa 2000.
- Zegar S.J., *Współczesne wyzwania rolnictwa. Paradygmaty – Globalizacja – Polityka*, WN PWN, Warszawa 2012.
- <http://laborista.ilo.org>.
- <http://www.ers.usda.gov/data/exchangerates>.
- <http://www.stats.oecd.org/wbes/>.
- <http://www.web.worldbank.org/wbsite/external/datastatistics>.
- <http://www.worldbank.database>.

RELATIONS BETWEEN AGRICULTURE AND MACROECONOMIC ENVIRONMENT IN POLAND AND RUSSIA: AN ATTEMPT OF COMPARISON

Summary

The article presents the relationships among the selected macroeconomic factors and the economic situation of the agriculture in Poland and Russia. The analysis takes into account: GDP growth rate, standardized budgetary deficit, the interest rate, the real effective exchange rate, *terms of trade*, and the inflation rate. Attention is paid to the different economic situation of examined economies and the different situation of agriculture itself. The model of the pendulum of interest rate and budgetary deficit is applied to evaluate the economic policy and macroeconomic determinants of agricultural policy. The influence of the solutions applied in the financial support of the agriculture and the impact of the macroeconomic environment on agriculture is evaluated on the basis of price scissors in the agriculture and the parity of earnings of farms. Using the methodology of World Bank the authors show the differentiation in the flow of retransfers to the agriculture indicating the depreciation of the agriculture in the market system, however to the different extent in the two examined countries.

Key words: economic policy, macroeconomic environment, macroeconomic determinants

СВЯЗИ СЕЛЬСКОГО ХОЗЯЙСТВА С МАКРОЭКОНОМИЧЕСКИМ ОКРУЖЕНИЕМ В ПОЛЬШЕ И В РОССИИ – ПОПЫТКА СРАВНЕНИЯ

Резюме

В статье рассматриваются связи между избранными макроэкономическими факторами и экономическим положением сельского хозяйства в Польше и в России. В оценке учтено: темпы роста ВВП, стандартизованный бюджетный дефицит, процентная став-

ка, реальный эффективный валютный курс, *terms of trade*, норма инфляции. В анализе обращено внимание на различия в экономической ситуации исследуемых экономик и ситуации самого сельского хозяйства. Для оценки экономической политики и макроэкономических обусловленностей аграрной политики была применена модель маятника процентных ставок и бюджетного дефицита. Влияние применяемых решений по финансовой поддержке сельского хозяйства и влияние макроэкономического окружения на сельское хозяйство оценивалось на основе показателя ценовых ножниц в сельском хозяйстве, а также паритета доходов аграрных хозяйств. С помощью методологии Всемирного банка показана дифференциация потоков обратного трансферта в сельское хозяйство и констатирована депрециация сельского хозяйства в рыночной системе этих стран, хотя и в разных масштабах.

Ключевые слова: экономическая политика, макроэкономическое окружение, макроэкономические детерминанты, сельское хозяйство, Польша, Россия